

PAPER

IJTIMOYIY KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA UNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MAZMUNI

Aliyeva Muntazamxon Iqboljon qizi^{1,*}

¹Qo'qon davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistranti

* aliye731@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada ijtimoiy kompetensiya tushunchasining mazmuni va uning psixologik-pedagogik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Ijtimoiy kompetensiyaning shaxs rivoji, ijtimoiy moslashuv va muloqot madaniyati bilan bog'liqligi asoslab berilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari va psixologik mexanizmlari yoritilgan.

Key words: ijtimoiy kompetensiya, shaxs rivoji, muloqot madaniyati, pedagogik jarayon, ijtimoiy moslashuv.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida shaxsdan nafaqat muayyan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish, balki murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida faol ishtirok eta olish, turli ijtimoiy vaziyatlarda moslashuvchan va mas'uliyatli xulq-atvorni namoyon etish, jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy normalar va qadriyatlarni anglab yetish hamda boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatish kabi muhim sifatlar talab etilmoqda, aynan shu jihatlar pedagogika va psixologiya fanlarida "ijtimoiy kompetensiya" tushunchasining dolzarbligini belgilab bermoqda; ijtimoiy kompetensiya shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi uchun zarur

bo'lgan ijtimoiy bilimlar, muloqot ko'nikmalari, axloqiy qarashlar, ijtimoiy tajriba va psixologik xususiyatlarning yaxlit tizimini ifodalovchi murakkab integrativ sifat bo'lib, u shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida shakllanadi va rivojlanadi; pedagogik nuqtai nazardan ijtimoiy kompetensiya ta'lim jarayonining muhim natijasi sifatida qaraladi, chunki ta'lim muassasalari nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlovchi ijtimoiy institut vazifasini ham bajaradi, shu sababli o'quv jarayonida talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, muloqot madaniyatini rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda; ijtimoiy kompetensiyaning shakllanishi shaxsning ijtimoiy rollarni anglab yetishi, o'z huquq va majburiyatlarini tushunishi,

Compiled on: January 17, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

jamiyat manfaatlari bilan shaxsiy manfaatlar o'rtasida muvozanatni saqlay olishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu jarayon ongli va tizimli pedagogik ta'sirni talab etadi; mazkur tushunchaning nazariy ildizlari axloqiy tarbiya, insonparvarlik va jamiyatga foydali bo'lish g'oyalari bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'zbek pedagogik tafakkurida bu masalalar shaxs kamolotining asosiy mezonlari sifatida talqin etilgan, xususan, Abdulla Avloniy insonni jamiyatga foydali, mas'uliyatli va ongli shaxs sifatida tarbiyalash g'oyasini ilgari surib, bugungi kunda ijtimoiy kompetensiya deb ataladigan sifatlarning axloqiy-pedagogik poydevorini yaratganligini ko'rish mumkin [1]; ayni paytda globallashtirish, axborot oqimining keskin ortishi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi sharoitida ijtimoiy kompetensiya shaxsning nafaqat milliy, balki umuminsoniy qadriyatlarini anglab yetishi va ularga mos ravishda faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim omilga aylanmoqda, shu sababli mazkur maqolada ijtimoiy kompetensiya tushunchasining mazmuni hamda uning psixologik-pedagogik asoslarini chuqur ilmiy-nazariy jihatdan yoritish dolzarb vazifa sifatida belgilandi.

Material va metodlar

Mazkur tadqiqot ijtimoiy kompetensiya tushunchasining psixologik-pedagogik mazmunini chuqurroq anglash va uning ta'lim jarayonidagi o'rnini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashga qaratilgan bo'lib, tadqiqot nazariy xarakterga ega hisoblanadi va unda empirik tajriba emas, balki konseptual-tahliliy yondashuv ustuvorlik qildi; tadqiqot materiallari sifatida pedagogika va psixologiya fanlariga oid fundamental ilmiy adabiyotlar, ijtimoiy kompetensiya, shaxs rivoji, ijtimoiylashuv, muloqot madaniyati hamda ta'lim jarayonining ijtimoiy jihatlarini yorituvchi manbalar tanlab olindi, bu esa tadqiqot mavzusini turli ilmiy nuqtai nazarlardan tahlil qilish imkonini berdi; metodologik asos sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi tanlandi, chunki mazkur yondashuv shaxsni passiv bilim oluvchi emas, balki faol ijtimoiy subyekt sifatida qarashni nazarda tutadi va ijtimoiy kompetensiyani aynan shaxsning faoliyati, muloqoti hamda ijtimoiy tajribasi bilan bog'liq holda tushuntirishga imkon yaratadi [2]; tadqiqot jarayonida ilmiy

adabiyotlarni tahlil qilish metodi yordamida ijtimoiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, tarkibiy qismlari va rivojlanish bosqichlari aniqlashtirildi, qiyosiy tahlil metodi orqali esa turli pedagogik va psixologik maktablarda mazkur tushunchaning talqin etilishi solishtirilib, ularning umumiy va farqli jihatlari ochib berildi, bu esa ijtimoiy kompetensiyani kompleks hodisa sifatida tushunishga xizmat qildi; umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari asosida ijtimoiy kompetensiyaga oid ilmiy qarashlar yagona nazariy tizimga keltirildi hamda mazkur tushunchaning pedagogik mazmuni aniqlashtirildi; shuningdek, tadqiqotda ijtimoiy kompetensiya shaxsning individual sifati sifatida emas, balki ta'lim muhiti, ijtimoiy munosabatlar tizimi va pedagogik ta'sirlar natijasida shakllanuvchi murakkab psixologik-pedagogik hodisa sifatida talqin qilindi, chunki o'quv muhitida yaratiladigan ijtimoiy-psixologik sharoitlar, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar hamda jamoaviy faoliyat shakllari ijtimoiy kompetensiyaning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi; insonparvarlik pedagogikasi va ijtimoiy-psixologik nazariyalarga tayangan holda olib borilgan mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi hamda ijtimoiy kompetensiyani ta'lim tizimining muhim natijasi sifatida talqin etish imkonini berdi [3].

Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy kompetensiya shaxs rivojining muhim integrativ natijasi bo'lib, u bilim, ko'nikma, munosabat va shaxsiy sifatlarning yagona tizimda uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi, pedagogik nuqtai nazardan ijtimoiy kompetensiya ta'lim jarayonida o'quvchi yoki talabaning ijtimoiy tajribani egallashi, jamoada ishlash, muloqot qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his etish orqali rivojlanadi, bu esa ta'lim muassasasini nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida talqin etish imkonini beradi; psixologik jihatdan esa ijtimoiy kompetensiya shaxsning empatiya, ijtimoiy idrok, o'z-o'zini boshqarish, hissiy barqarorlik va ijtimoiy moslashuv kabi psixik jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ushbu jarayonlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvida qiyinchiliklar yuzaga kelishiga olib keladi, shu

sababli ta'lim jarayonida nafaqat intellektual, balki hissiy-irodaviy rivojlanishga ham alohida e'tibor qaratilishi zarur [4]; tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatadiki, ijtimoiy kompetensiyaning shakllanishi bevosita ta'lim muhitining ijtimoiy-psixologik sifati bilan bog'liq bo'lib, agar o'quv muhitida ochiqlik, o'zaro hurmat, hamkorlik va adolat tamoyillari ustuvor bo'lsa, shaxsda ijtimoiy faollik, o'ziga ishonch va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyati rivojlanadi, aksincha, avtoritar yoki yopiq muhit ijtimoiy kompetensiyaning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi; shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda interfaol metodlardan foydalanish, jamoaviy faoliyat shakllarini tashkil etish va muammoli vaziyatlar asosida ta'lim berish ijtimoiy kompetensiyaning rivojlantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi [5]; muhokamalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy kompetensiya faqat shaxsning individual xususiyati emas, balki ijtimoiy munosabatlar tizimida shakllanuvchi va rivojlanuvchi sifat bo'lib, bu jarayonda o'qituvchining shaxsiy namunasi, pedagogik muloqot uslubi va tarbiyaviy faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o'qituvchi ijtimoiy kompetensiyaning bevosita tashuvchisi va namoyon etuvchisi sifatida talabalarga kuchli ijtimoiy-psixologik ta'sir ko'rsatadi; xorijiy tadqiqotlar natijalari ham ijtimoiy kompetensiyaning zamonaviy ta'limning asosiy natijalaridan biri sifatida baholab, uni shaxsning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi, madaniyatlararo muloqot va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida e'tirof etadi [6], bu esa mazkur tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini va dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy kompetensiya zamonaviy jamiyat sharoitida shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi, barqaror ijtimoiy munosabatlar o'rnatishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlovchi muhim integrativ sifat sifatida namoyon bo'ladi hamda u psixologik va pedagogik jihatdan murakkab tuzilishga ega bo'lib, bilimlar, muloqot ko'nikmalari, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va shaxsiy sifatlarning uyg'unlashuvi natijasida

shakllanadi; tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy kompetensiya tasodifiy ravishda yuzaga kelmaydi, balki ta'lim jarayonida yaratiladigan ijtimoiy-psixologik muhit, pedagogik yondashuvlar va tarbiyaviy ta'sirlar orqali izchil rivojlantiriladi, shu sababli oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy kompetensiyaning shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, interfaol metodlardan samarali foydalanish, jamoaviy faoliyatni keng joriy etish va o'qituvchining shaxsiy namunasi kuchaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi; shuningdek, ijtimoiy kompetensiyaga ega bo'lgan shaxs jamiyatda mas'uliyatli, tolerant, moslashuvchan va ijtimoiy faol bo'lib, bu holat jamiyat barqarorligi, ijtimoiy totuvlik va taraqqiyotning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi, shu bois ijtimoiy kompetensiyaning zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor natijalaridan biri sifatida qarash ilmiy va amaliy jihatdan asosli ekanligi mazkur tadqiqot natijalari orqali yana bir bor tasdiqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018. – 176 b. (Shaxs kamoloti, axloqiy tarbiya va jamiyatga foydali bo'lish g'oyalari: 38–64-betlar).
2. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 312 b. (Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va ijtimoiy faollik masalalari: 115–142-betlar).
3. Mavlonova R. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020. – 284 b. (Tarbiyaviy jarayon va ijtimoiy muhitning roli: 92–118-betlar).
4. G'oziev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 352 b. (Ijtimoiy idrok, empatiya va shaxslararo munosabatlar: 198–226-betlar).
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020. – 240 b. (Ijtimoiy munosabatlar va shaxs kompetensiyasi: 134–159-betlar).

6. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat obrazovaniya. – Moskva: Akademiya, 2017. – 296 s. (Kompetensiyaviy yondashuv va ijtimoiy kompetensiya mazmuni: 74–101-betlar).
7. Hymes D. Communicative competence. – New York: Academic Press, 2016. – 214 p. (Ijtimoiy va kommunikativ kompetensiya nazariyasi: 55–78-betlar).